

▪ هفت‌نامه افق حوزه ▪ دوشنبه ۵ اردیبهشت ۱۴۰۱ ▪ ۲۳ رمضان المبارک ۱۴۴۳ ▪ ۲۵ آوریل ۲۰۲۲ | شماره دوم

چند نکته مهم درباره رؤیت هلال

آیت‌الله‌العظمی مکارم شیرازی

در عصر صنعتی شدن دنیا و عصری که به عصر جهانی شدن لقب گرفته، مشکل اختلاف در برداشت‌های اجتهادی در مسائل سیاسی و اجتماعی می‌تواند در قالب یک مشکل بزرگ، نمایان و موجب ضعف مسلمانان در برابر بیگانگان شود؛ به‌ویژه آنکه بدانیم مسلمانان جهان مناسک دینی و اعمال مذهبی خود را بر اساس تقویم هجری قمری بجا می‌آورند. مبنای این تقویم رؤیت هلال است که در تاریخ علوم اسلامی به‌ویژه فقه، بسیار مورد توجه علما و فقهای اسلامی قرار گرفته است.

دارند. در حقیقت، ماه یک تقویم طبیعی برای افراد بشر محسوب می‌شود که مردم اعم از باسواد و بی‌سواد و در هر نقطه‌ای از جهان که باشند، می‌توانند از این تقویم طبیعی استفاده کنند، نه‌تنها آغاز، وسط و پایان ماه را می‌توان با آن شناخت، بلکه با دقت، شب‌های ماه را نیز می‌توان تشخیص داد و بدیهی است نظام زندگی اجتماعی بشر بدون تقویم، یعنی یک وسیله دقیق و عمومی برای تعیین تاریخ، امکان‌پذیر نیست؛ به همین دلیل، خداوند بزرگ برای نظام زندگی، این تقویم جهانی را در اختیار همگان قرار داده است.

شریعت اسلام برخی از اعمال فقهی حقوقی و عبادی را معلق به ثبوت هلال کرده است؛ از این‌رو ابتدا و آخر ماه‌های قمری به‌ویژه ماه رمضان، عید فطر، وقوف در عرفات در روز نهم ذی‌الحجه، وقوف در مشعر در شب دهم ذی‌الحجه، بیتوته در سرزمین منا در شب‌های یازدهم و دوازدهم ذی‌الحجه، اعمال روز عید قربان، بلوغ، سن ازدواج، ایام عده طلاق و وفات، همه و همه اموری هستند که وابسته به گردش کره ماه هستند. لذا رؤیت هلال هم در زندگی روزانه مورد استفاده قرار می‌گیرد و هم در عبادت‌هایی که وقت معینی در سال

«چند نکته مهم درباره رؤیت هلال» از جمله آثار مهم و ارزشمندی است که به قلم آیت‌الله‌العظمی مکارم شیرازی به زیور طبع آراسته شده است و به بررسی جوانب مختلف و ادله مبحث رؤیت هلال به‌ویژه مسائل مرتبط با رؤیت هلال با تلسکوپ و اتحاد افق پرداخته است. انگیزه مؤلف دانشمند اثر که کتاب را طبق درخواست برخی از طلاب و فضایی حوزه به رشته تحریر درآورده است، حل معضل رؤیت هلال ماه شوال است که موجبات اختلاف‌های ناروا، بین امت اسلامی مخصوصاً شیعیان شده است.

بر این اساس می‌توان دریافت مسأله ثبوت هلال از جمله مباحثی است که بعد اجتماعی‌اش بر بعد فردی آن غلبه دارد؛ زیرا یکی از اهداف آن، اتحاد مسلمانان در رمضان است تا اینکه به عید فطر منتهی شود که به نوبه خود یکی از بزرگترین جلوه‌های اتحاد مسلمانان در کل کره زمین به شمار می‌آید؛ که با شروع ذی‌الحجه و ایام حج بیش‌از پیش جایگاه خود را نمایان می‌کند. این نقش کارساز و بنیادین رؤیت هلال در امور دنیا و آخرت، ضرورت واکاوی مسائل مرتبط با آن را به‌ویژه در ساحت فقه دوچندان می‌کند؛ از این رهگذر کتاب

• وحدت:اصل اساسی‌دین اسلام

معظم‌له ضمن تبیین چالش‌هایی که به واسطه اختلاف نظر در مبحث رؤیت هلال بین افراد جامعه اسلامی و حتی خانواده‌ها به وجود آورده، وحدت را از اصول اساسی دین اسلام برشمرده است. ایشان می‌گویند: چگونه در یک روز جمعی به نماز عید ایستاده و در قنوتش می‌خوانند: ... و جعلته للمسلمین عیداً؛ یعنی امروز را تو برای مسلمانان عید مقرر کرده‌ای، در حالی که معلوم نیست منظور از مسلمانان چه کسانی هستند، زیرا عده دیگری در گوشه‌ای مشغول خواندن دعای ماه مبارک رمضان هستند.

▪ معرفی کتاب

ثبوت الهلال فی الأماكن المتباعدة

آیت الله محسن اراکی

ثبوت الهلال فی الأماكن المتباعدة، خلاصه مباحث درس خارج آیت‌الله محسن اراکی پیرامون ثبوت هلال در مکان‌های دور است که به همت نشر ناب ماندگار چاپ و منتشر شده است.

• ساختار کتاب

کتاب مشتمل بر تمهید (در چهار نکته) و دو قسم است. قسم اول حاوی سه امر است و قسم دوم در نقد دیدگاه آیت‌الله العظمی خویی است.

• گزارش محتوا

از قضایای مورد ابتلای عموم مسلمین به‌ویژه در عصرهای اخیر پس از پراکنده شدن مسلمین در اقصی نقاط عالم، موضوعی است که گاه به «اتحاد یا اختلاف افق» یا به عبارت دقیق‌تر «حکم ثبوت هلال بین اماکن دور» از آن تعبیر می‌شود؛ بدین معنی که آیا ثبوت هلال و رؤیت آن در یک کشور برای ثبوت آن در سایر بلاد – اگرچه از کشور رؤیت دور باشد– کفایت می‌کند؟

نویسنده پیش از ورود به بحث چهار نکته را توضیح دهد:

ماه طبیعی فلکی: ماهی که با ولادت هلال یعنی خروج هلال از محاق متولد می‌شود. ماه فلکی در مقابل ماه شرعی یا عرفی (به معنای ماهی است که شرع، آغاز آن را معین نموده) است.

ظهور هلال: برای همه مردم زمین ظهور واحدی نیست؛ بلکه گاه برای

اهالی یک منطقه، هلال ظاهر می‌شود و در منطقه دیگری به جهت مانع عرضی یا ذاتی دیده نمی‌شود.

مسئله رؤیت هلال ماه یک مسئله موضوعی است یا حکمی: برخی عوام مسئله هلال را مسئله‌ای موضوعی می‌دانند نه حکمی و خودشان تشخیص موضوع را بدون مراجعه به مجتهد جامع‌الشرایط به عهده می‌گیرند. نویسنده بار دین دیدگاه، تشخیص موضوع حکم شرعی در مسئله هلال را مانند خود حکم شرعی از وظایف مجتهد فقیه می‌داند.

تعبیر به اتحاد آفاق یا اختلاف آن: این تعبیری تسامحی است؛ زیرا در این مسئله اختلافی بین فقها نیست؛ بلکه از مسلمات واضح است که هر منطقه‌ای که در خطوط طولی و عرضی با منطقه دیگر اختلاف دارد، در رؤیت آن اختلاف وجود دارد و امکان رؤیت هلال در کشور اول ملازم با امکان رؤیت در کشور دوم نیست.

مشاهده هلال و ثابت شدن ماه در یک افق، تنها برای همان افق و افق‌های نزدیک به آن اعتبار دارد و کشورهای دور و افق‌های گوناگون را شامل نمی‌شود؛ بنابراین اثبات ماه در کشوری مانند عربستان، یژه همان کشور است و ایران را دربر نمی‌گیرد. لذا شماری بر این دیدگاه ادعای اجماع کرده‌اند. بر همین اساس هرگاه در کشور ما در شب بیست‌ونهم و با فرض صاف بودن آسمان، مردم به جست‌وجوی ماه نو برخیزند و حتی در بعضی از کشورها هلال دیده شود ولی در برخی بلاد مشاهده نگردد، در این صورت نیز اثبات ماه در آن کشورها برای مناطقی که هلال در آن‌ها دیده نشده است اعتباری ندارد؛ بنابراین در بلادی که هلال رؤیت نشده باشد، ماه در شب سی‌ام ثابت خواهد شد؛ حال‌آنکه اثبات ماه در شب سی‌ام نیز بر مشاهده

حرکت، به حالت محاق درمی‌آید که در هیچ‌یک از بلاد، قابل رؤیت نیست و وقتی ازاین حالت بیرون آمد و امکان رؤیت آن پیدا شد، یک ماه قمری پایان می‌یابد و ماه قمری دیگر آغاز می‌شود و معلوم است که بیرون آمدن ماه از وضعیت مزبور، آغاز ماه قمری جدید برای همه بلاد است، نه برای برخی؛ گر چه در بعضی از جاها دیده شود و در برخی، خیر که این، به خاطر وجود موانع است و ربطی به عدم خروج آن از محاق ندارد. ...

ثانیاً تصوصی دال بر فتوای مزبور وجود دارد، از جمله، امام صادق علیه السلام، در مورد شخصی که بیست‌ونه روز، روزه گرفته است، می‌فرماید: اگر بینه عادلی وجود دارد مبنی بر اینکه در شهری، مردم، بر اساس دیدن ماه، سی روز، روزه گرفته‌اند، وی یک روز را قضا می‌کند. اطلا این روایت، دال بر این است که وقتی در شهری، ماه، سی روز بود، در بقیه شهرها نیز همین‌گونه است؛ خواه افق‌شان یکی باشد خواه خیر...».

آن‌گاه از دو جهت علمی و شرعی، به بررسی آن می‌پردازد. از جهت علمی، با کمک گرفتن از اطلاعات نجومی و ریاضی و جغرافی خویش در مورد گردش ماه به دور زمین از مغرب به مشرق در یک دور کامل و معرفی افد حقیقی در هر ناحیه‌ای و یکسان نبودن حرکت زمین به دور خورشید و...، به این نتیجه می‌رسد که اولاً خروج ماه از تحت‌الشعاع (حالت محاق)، هیچ دخلی به تحقق ماه قمری ندارد؛ ثانیاً، رؤیت، در تحقق ماه قمری دخیل است؛ ثالثاً، در هر بلدی که در آغاز شب، رؤیت هلال، محقق شود، آغاز ماه، تحقق می‌یابد و در هر بلدی که رؤیت محقق نشود

هلال مبتنی است.

در قسم اول کتاب، نظریه وحدت ثبوت هلال در اماکن دور مشترک در جزئی از شب اثبات شده است. گروهی از فقها از جمله شیخ در مبسوط، علامه در تذکره و قواعد، محقق در شرائع و شیع اخظم در رساله‌اش در روزه و گروهی از معاصرین مانند امام خمینی رحمه الله قائل به ثبوت هلال متعدد به تعدد آفاق و مختلف به حسب امکانه هستند.

گروهی دیگری از فقها مانند علامه در المنتهی، شیخ یوسف بحرانی در الحقائق، نراقی در المستند و گروهی از معاصرین مانند آیات حکیم، خویی، صدر و سبزواری رحمهم الله معتقدند ثبوت هلال به تعدد آفاق متعدد نمی‌شود و ثبوتش در یک مکان برای ثبوتش در مکان دیگری کفایت می‌کند.

قسم دوم کتاب، رساله آیت‌الله سیستانی در اثبات نظریه اختلاف ثبوت

و با بلدی که هلال در آن رؤیت شده، مشترک‌الاقف نباشد، آغاز ماه، تحقق نمی‌یابد، بلکه ماه، از شب بعد شروع می‌شود و...

از جهت شرعی، چنین مرقوم می‌دارد که ما می‌بایست در شناخت معنای موضوعات عرفیه‌ای که موضوع، برای احکام شرعی واقع می‌شوند و نیز در شناخت سعه و ضیق و اطلاق و تقبید و سایر خصوصیات آنها، به عرف مراجعه کنیم، بنابراین، وقتی شارع می‌فرماید: «شهر رمضان الذی انزل فیه القرآن... فمن شهد منکم الشهر فلیصمه و...»، معلوم می‌شود حکم وجوب روزه را بر چیزی که عرفاً شهر(ماه) نامیده شود، مترتب نموده است و ما می‌بینیم که عرف، وقتی هلال را بالای افق یافت، گر چه ساعت‌ها پیش، از حالت محاق بیرون شده باشد، قائل به دخول ماه قمری می‌شود، بنابراین، شب اول رمضان، اولین شبی است که قبل از آن، رمضان نبوده است، مثلاً اگر فرض کنیم که ماه، از حالت محاق بیرون شده و در اسپانیا که ۳ ساعت و ۲۶ دقیقه دیرتر ازتهران، غروب رخ می‌دهد، دیده شده، به افق تهران، همین اندازه، از شب گذشته است و در بلاد شرقی، مثل چین و ژاپن، بیش از این، گذشته است، پس این شب، جزء ماه سابق به شمار می‌آید....

مؤلف، به همین ترتیب، بحث را پیش می‌برد و آن را به عنوان نامه اول، به نزد استاد می‌فرستد و استاد، نقد وی را پاسخ می‌گوید و او دوباره پاسخ استاد را نقد می‌کند و به عنوان نامه دوم، خدمت او ارسال می‌دارد و استاد، پاسخ دوم را به او می‌دهد و او، پاسخ دوم استاد را نیز نقد می‌نماید، پس کتاب، مشتمل بر سه نقد مؤلف و دو پاسخ استاد است.

هلال به اختلاف آفاق است. در ابتدای این رساله چنین آمده است: پس از انتشار رساله «ثبوت الهلال بین الأماكن المتباعدة»، مطلع شدم که دفتر آیت‌الله سیستانی در نجف اشرف رساله‌ای با عنوان «اسئله حول رؤیة الهلال مع أجوبتها» منتشر کرده است. این رساله فتوای ایشان در عدم کفایت ثبوت هلال در یک کشور از کشور دیگری که دور از آن است را همراه با استدلال فقهی بر آن و مناقشه بر دیدگاه آیت‌الله خویی در عدم کفایت آن دربر دارد. ضروری دانستم که برای تکمیل مباحث گذشته مباحث آیت‌الله سیستانی را ارائه کنم. آیت‌الله خویی در رساله‌اش «منهاج الصالحین» به‌صورت مستدل کفایت رؤیت هلال در یک کشور را برای کشورهای دیگری که با آن کشور در بخشی از شب مشترک هستند اثبات کرده است؛ اگرچه اول شب در کشور اول، آخر شب در کشور دیگر باشد. وی بر این موضوع به دو وجه علمی و شرعی استدلال کرده است. در رساله «اسئله حول رؤیة الهلال مع أجوبتها»، آیت‌الله سیدعلی سیستانی؛ پس از نقل کلام مرحوم آیت‌الله خویی در «منهاج الصالحین» و بیان استدلالات ایشان در زمینه مسائل هیوی و ادله نقلی، به پاسخ آن‌ها اقدام کرده و نقض‌هایی بر آن وارد ساخته و روایات مطروحه از مرحوم آیت‌الله خویی و روایاتی دیگر که خود ایشان ضمیمه کرده است را یک‌به‌یک پاسخ داده است.

• وضعیت کتاب

معانی برخی الفاظ، مستند روایات و ارجاع به منابع در پاورقی‌های کتاب ذکر شده است. فهرست مطالب در انتهای اثر ذکر شده است.

